

7. Женски гласове в преводната художествена литература до Втората световна война (8 октомври 2015 г., Благоевград).

8. Международна интердисциплинарна конференция за студенти и докторанти „България в ХХІ век: между традицията и иновациите. Исторически линии и актуални проблеми. (3. 12. 2015 – 5. 12. 2015, Български културен институт „Дом Витгенщайн“ – Виена).

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Поезията на Биньо Иванов. Биографични и социокултурни контексти

Докторант: Илияна Николаева Иванова

Научна специалност: Теория и история на литературата

Научен ръководител: доц. д-р Силиян Стоянов

Благоевград, 2016

Дисертационната работа е обсъдена и насрочена за публична защита на заседание на Катедрата по литература към Филологическия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“.

Дисертационната работа „Поезията на Биньо Иванов. Биографични и социокултурни контексти“ е с общ обем от 207 страници, съдържа: увод, три глави, заключение, приложения и библиография.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 18. 11. 2016 г. от 10:00 ч. в 1412 зала на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Научно жури:

Проф. Михаил Неделчев

Проф. д.ф.н. Милена Кирова

Доц. д-р Йордан Ефтимов

Проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски

Доц. д-р Силиян Стоянов

5. "Човекът и обществото. Отклонението в романа "Лице" на Блага Димитрова", под печат.

6. Образът на майката в поезията на Биньо Иванов. – В: Езиков свят, Благоевград, бр. 13, кн. 2

7. „За жената работник в едно „Късче от поема“ на Биньо Иванов“. – В: „...Бих я държал под ключ, докато не престане да пише...“. Благоевград, 2015 г.

Участия в конференции:

1. Традиционни студентски и докторантски четения, Благоевград, 2013 г.

2. Докторантска кръгла маса, Благоевград, 2013 г.

3. Международна Кирило-Методиевска конференция, организирана от националния одески университет "И. Мечников";

4. Национална конференция, организирана от Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и осъществена по проект „Докторантски филологически център“;

5. Национална конференция с международно участие, организирана от Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и осъществена по проект „Докторантски филологически център“;

6. Седемнадесетата национална научна конференция за студенти и докторанти “Словото – традиции и модерност” (21 - 22 май 2015 г., гр. Пловдив).

2. Направен е опит на базата на конкретни данни, запазени архиви и разговори с хора от обкръжението на Биньо Иванов да се потърси връзката между биографията и творчеството му.

3. Без това да е основна цел на дисертацията, е направен опит да се каталогизира архива на Биньо Иванов.

4. Обърнато е внимание върху прозата на Биньо Иванов, запазена в архива му.

5. В текста на дисертацията за пръв път са представени някои от текстовете, запазени в архива на поета.

Резултатите от изследването са апробирани чрез участие в конференции, уъркшопове и публикации в специализирани издания:

Публикации:

1. "Темата за природата в поезията на Биньо Иванов от 60-те години на XX век". – В: Сборник. Традиционни национални филологически четения за студенти и докторанти „Югозападен университет“ 2013. Благоевград, 2013 г.;

2. "Проблематичната родина". – В: Годишник на филологическия факултет. Т. 11, Благоевград, 2013 г.

3. "За (не)премълчаванията на Биньо Иванов". - В: Одеска българистика. Одеса, 2014.

4. Биографични аспекти в поезията на Биньо Иванов/ Biographical aspects in the poetry of Binyo Ivanov. – В: Научният Еверест – мечта или реалност. София, 2015;

СЪДЪРЖАНИЕ на дисертацията

Увод

I. Критическата рецепция

II. Биографични и социокултурни контексти в поезията на Биньо Иванов

II.1. Темата за природата в поезията на Биньо Иванов

II.2. Проблематичната родина

II.3. Поемата на Биньо Иванов "Гостуване в моята родна фабрика за хартия"

II.4. За (не)премълчаванията на Биньо Иванов

II.5. Родителите в поезията на Биньо Иванов

III. Архивите/ Непознатият Биньо Иванов

III.1. Пиесата „Уличен празник“ – кратък преглед

III.2. „Утрин и после“

Заклучение

Приложения

Библиография

Дисертацията „Поезията на Биньо Иванов. Биографични и социокултурни контексти“ е първият опит да се разгледа цялостно творчеството на поета, като основният период, който е обхванат, е от излизането на първата стихосбирка на Б. Иванов през 1973 г. до края на социализма през 1989 г. Изключение правят произведенията, които са отпечатани след 1989 г., но очевидно са писани преди това, както и произведения от архива на поета, които не могат да бъдат точно датирани.

Цел на настоящето изследване е да покаже как поезията на Биньо Иванов е свързана конкретно с битието на автора и със социокултурните контексти на времето.

За постигането на тази цел си поставям за задача да разгледам подробно и конкретно отделни произведения, с които да докажа биографичната връзка с художествения текст.

Задачи на изследването:

1. Една от основните задачи е да разгледам творчеството на Биньо Иванов в контекста на времето, в което е създадено.
2. Друга задача е да поставя Биньо Иванов в контекста на авторите, които творят заедно с него.
3. Да очертая общите теми в поезията от това време.
4. Да разгледам биографичните контексти в творчеството на автора, които най-добре са изразени и се открояват в поемата „Гостуване в родната ми фабрика за хартия“.
5. Другата важна задача е да покажа с какво и защо Биньо Иванов се различава от другите поети от своето поколение.
6. Разглеждам архивите на Биньо Иванов, за да откроя различните теми и мотиви в тях.
7. Разглеждам историята около създаването на първата стихосбирка на поета. За целта се спирам по-конкретно на два варианта на стихотворението „Утрин и после“. Това позволява да се проследят промените в произведението и

разглежда като два различни текста със свои специфични качества. Освен това стихотворението е едно от най-открояващите се за Биньо Иванов, независимо кой вариант ще изберем.

Заклучение

В настоящето изследване очертах ключовите теми и мотиви в поезията на Биньо Иванов. Проследих и анализирах биографичните и социокултурните аспекти на тази поезия и ги свързах с битието на автора.

Чрез сравнително-исторически анализ видях общите моменти на поезията, писана в същия период, в който твори Биньо Иванов. Първата по-голяма тема, която откроях, е тази за природата.

Показах колко спорна може да бъде една поезия, която успява да раздели мнението на критиката на две – за и против. Това разделение продължава почти през целия период, в който Биньо Иванов твори.

Проследих и биографичните контексти в поезията на Биньо Иванов.

Очертах и проследих най-важните социокултурни контексти в поезията на Биньо Иванов.

Разгледах проекциите на образите на родителите в неговите стихотворения и в поемата „Гостуване в родната ми фабрика за хартия“.

Разгледах накратко и архивите на Биньо Иванов, където открих предимно прозаични текстове. Но тук също забелязах, че има стихотворения, които могат да се свържат с моменти от живота на автора.

Приноси:

1. Настоящата дисертация е първият опит да се анализира и разгледа цялостно творчеството на Биньо Иванов.

Във втория вариант е отпаднала неяснотата на недоизказаното за сметка на нещо по-конкретно. Тук от всяко действие следва друго или по-скоро всяко действие е продължение на предишното. Слънцето пробужда чешмата, чешмата рухва и запява, пробуждайки лирическия говорител. песента се подема от събудената улица, за да може да се слеят всички тези гласове в един общ възглас: „Никой не те е посаждал,/ ти затова си за вярване...“.

Последната значителна промяна, която откривам в текста, е следната:

*Корен дълбоко в небето
вече невидим за мене,
чергата спи на дъските,
а под дъските мишлето,
шапката спи на стената,
тък тя събужда-приспива
по късче памет от стаята.*

В текста от архивите на поета, този откъс изглежда така:

*Корен дълбоко в небето
топло невидим за мене.
Спи под кревата чорапът ми,
в него е мишка заспала,
мишка и пламенно щурче,
багерчето на сина ми,
късче памет от стаята...*

И тук поправките изглежда са в полза на по-добрата яснота и разбираемост. Твърде вероятно е те да са направени след разговор с редактор. Няма как да знам това със сигурност, а и причините в случая не са толкова важни.

А всъщност всяко редактирано произведение се оказва съвсем нов текст. Така че би могло „Утрин и после“ да се

развитието, което то претърпява. По този начин показвам и очертавам маниера на писане на Биньо Иванов, който е прибягвал до чести редакции на произведенията си.

Обект на изследване:

Обект на изследване в настоящата дисертация е поезията на Биньо Иванов в периода от 60-те до началото на 90-те години на XX век.

Предмет на изследване:

Основен предмет на изследване е влиянието на биографичните и социокултурните контексти върху творчеството на автора.

В настоящия текст откроявам основните особености в поезията на Биньо Иванов, като за целта се опирам на критически текстове и рецензии, посветени на това творчество. Целта е да очертая ключовите теми, мотиви и образи. За целта се спирам основно на по-известни и познати стихотворения като „Гостуване в моята родна фабрика за хартия“, „Градско“, „Аз те наричам“, „Рилска река“, „Лято“, „Пражки бензин, януари 1969“ и т.н. Тоест, разглеждам предимно най-емблематичните стихотворения на поета, които се откриват в стихосбирките му до 90-те години.

Цяла глава отделям на архивите, за да видя общите и различните моменти от познатите произведения и от това, което до момента не е било известно на читателите.

За да очертая всичко това в някаква известна последователност, започвам с критическата рецепция на Биньо-Ивановата поезия. Спирам се на основни рецензии и отзиви за неговите книги.

Първата глава на дисертацията коментира критическата рецепция на поезията на Биньо Иванов.

Не може да се каже, че за Биньо-Ивановата поезия е писано много. Не е и малко. Основно отзивите за

творчеството му се срещат в периодическия печат, а най-обемното издание с критически текстове за него е сборникът „Биньо Иванов в българската литература и култура“, който включва вече познати текстове. Всъщност може да се обобщи, че вниманието към неговата поезия е предимно рецензентско.

Рецензии за книгите му пишат Енчо Мутафов, Михаил Неделчев, Атанас Лазовски, Елка Димитрова, Здравко Недков, Симеон Хаджикосев, Розалия Ликова и др.

Непосредствено след появата на първата му стихосбирка в пресата се появява отрицателната рецензия на Симеон Хаджикосев. По същото време трябва да излезе и положителният отзив на Михаил Неделчев, но неговият текст е спрял в последния момент. Текстът на Неделчев излиза десетилетия по-късно в сборника „Биньо Иванов в българската литература и култура“ и започва с онази идея, към която се стреми да се придържа всеки литературовед, понякога безуспешно – безпристрастността:

„Мъчих се да бъда безпристрастен, бях решил да не давам воля на истинските си чувства, с които посрещнах дългоочакваната поява на книгата „До другата трева“ на Биньо Иванов“¹.

Рецензията на Симеон Хаджикосев е по-трезва, в нея няма тази емоция, погледът е по-дистанциран и успява да види слабостите, не само качествата на тази поезия. Не случайно рецензията носи заглавие „Противоречиви мисли около един дебют“. В нея ясно се вижда, че Симеон Хаджикосев несъмнено обръща внимание и на положителното, и на отрицателното: „Неговите стихове представят своя автор като творец, който инстинктивно долавя нещата, без да се опита да ги осмисли. При такъв подход към света позицията на поета неизбежно се оказва

собствени характеристики, а през цялото време играят. Актьорът би могъл да се определи с една единствена дума и тя е „сваляч“. За Актрисата обаче и такова лаконично определение ни убягва.

Сред другите герои срещаме влюбени (Севда и Сандо); свекърите, които не харесват особено бъдещата снаха (Тодориев и Тодориева); съпруг, който е безусловно влюбен в емоционално нестабилната си жена (Портаров и Портарова); герои, които не са забравили първата си любов (Митовска и Старшината). Срещаме още бременна; мъдрец; пияница; малко изкуфяла баба; талантлива красавица с ревнив мъж.

В тази пиеса Биньо Иванов за пореден път изразява несъгласието си с фалшивата действителност, която го заобикаля. Целият живот в пиесата, а и в реалността, е вкаран в рамките на някакъв сценарий. Или поне се опитват да го вкарат, но не дотам успешно.

Нямам информация дали Биньо Иванов е успял да преработи пиесата. В архивите му това е единственият запазен вариант.

2. „Утрин и после“

В последната папка от архивите на поета открих вариант на едно емблематично за него стихотворение. Става дума за „Утрин и после“. Склонна съм да вярвам, че това е първият вариант на стихотворението, защото веднага след него следва списък със заглавия, които вероятно поетът е искал да включи в книгата си. Този списък също е озаглавен „Утрин и после“. А първата му книга излиза със заглавие „До другата трева“. И се появява цели пет години след планираното издаване.

Между двата варианта на „Утрин и после“ има значителни разлики и редакции, макар и на пръв поглед да не е така. Тази илюзия се създава от това, че началото на стихотворението не е променено кой знае колко. Сменени са само някои думи или е добавено или махнато многоточие.

След това обаче се забелязват съществени разлики между двата варианта.

¹ Неделчев, М. Възклицание за Биньо Иванов. // В: „Биньо Иванов в българската литература и култура“. С. 2010 г., с. 183.

изпъстрени с поправки на ръка. Ръкописи също има, но те са значително по-малко и са много трудно четими.

Някои от текстовете са датирани, други се срещат в различните стихосбирки на поета и би могло да се датират приблизително към издаването на съответната стихосбирка. Но като цяло може да се каже, че текстовете, които са запазени в тези папки и не са познати на читателя, са писани приблизително в периода 1980 – 1998 г. С точност обаче не могат да се датират, с изключение на тези текстове, под които авторът сам е сложил годината.

Разполагам с архивите на Биньо Иванов благодарение на съпругата му Мария и приятеля му Методи Панайотов.

В настоящата дисертация архивите не се разглеждат обстойно, доколкото не това е нейната тема. По-скоро предлагам каталогизиране на архивите с отбелязване на основни категории текстове в тях. Очевидно архивите на Биньо Иванов сами по себе си са отделна тема за дисертация.

1. Пиесата „Уличен празник“

Пиесата „Уличен празник“ е може би най-цялостното произведение от този жанр, което е запазено в архивите на поета. Тя се състои от две части и бих я причислила по-скоро към жанра на комедията. Характерите тук са не особено дълбоки, не изпадат в крайности на ярост от събитията, които на друго място биха предизвикали трагични последици. Героите от тази пиеса излизат от конфликтите лесно, с великодушие и без особено да се задълбочават в тях.

В изграждането на текста Биньо Иванов е вмъкнал елементи от собствената си поезия, а също и от прозата.

Действащите лица в драматичното произведение са общо 16. Всеки от тях се отличава със специфични характеристики, като само за Актьора и Актрисата не могат да се посочат определени отличителни черти. Всъщност може би точно това е характерната им черта – те са актьори и са длъжни да влизат от роля в роля. Те са маски, нямат

подчинена на хаоса на импресивно-асоциативното начало“². И ако тази хаотична асоциативност бъде овладяна, поезията на Биньо Иванов само би спечелила от това. Всеки от критиците обръща внимание на специфичното в поезията на Биньо Иванов, което му е направило впечатление. Едни открояват несъвършенствата и слабите места, а други - оригиналният подход и неочакваните образи. И именно специфичната метафора впечатлява Здравко Недков:

„Значителна роля в тази поезия играе метафората. Биньо Иванов се стреми да види света по своему, по новому, с девствените очи на дете и затова така обилно си служи с метафори, които обикновено са свежи и интересни. Но тук метафори се раждат и от стремежа на всеки поет – чрез тях да разкаже с малко думи дълги и значими истории. Това е поет с богато въображение, което прави сложни извивки, трупа образ след образ, често пъти много неочаквано свързани един с друг“³.

Точно тази оригиналност на метафорите прави Биньо Иванов забележим поет. Той някак ярко се откроява от общия фон, макар да твори по едно и също време с много талантиливи поети. Именно Здравко Недков като че ли пръв открива тайната на това различие. То е, защото поетът съчетава две на пръв поглед несъвместими неща – „очи на дете и ум на зрял човек“.

Зрелостта със сигурност не липсва в първата стихосбирка на поета. Често обаче в критическите отзиви на преден план излиза като че ли недоволството от „неяснотата“ в стиховете, от тяхната хаотичност, от невъзможността (или нежеланието) да бъдат разбрани. Всичко това по някакъв начин измества малко на заден план уникалността на поезията му, нейните истински качества. Спорът между критиците се

² Х а д ж и к о с е в, С. Противоречиви мисли около един дебют. - В: „Пулс“, № 18 (28 авг.) 1973 г., с. 4.

³ Пак там.

превръща в доказване на собствената правда – едните „за“, другите „против“ такъв тип писане.

Езикът на тази поезия е специфичната отлика, която до ден днешен провокира литературните историци и критиците. Това е елементът, който търпи непрестанно развитие (или деградация, в зависимост от гледната точка) в поезията на Биньо Иванов. Заради този език поезията му е причислявана към нонсенса, към постмодернизма, а в крайните определения се стига до извода, че това са пиански брътвежи, лишени от всякакъв смисъл. Но в поезията на Биньо Иванов определено има смисъл.

В своя рецензия Рада Панчовска споделя:

„В забележителните му усилия над езика някои търсят спонтанността и асоциативното писане, други, множествеността на пресъздавания свят или приказната му мистификация, поетически наивизъм или фолклорни отгласи. Работата му над езика извиква и клишето за детския говор, сякаш поетът го разглобява, както детето своята играчка, за да види какво има вътре“⁴.

Оказва се, че при Биньо Иванов на преден план излиза детското отношение към света. А неразбирането идва от страна именно на възрастните, които отдавна са забравили детското в себе си и са изоставили онова парещо любопитство към света, което постоянно те кара да откриваш нови неща и наистина да им се наслаждаваш. Детското и възрастното са в постоянно взаимоотношение. От една страна е постоянният стремеж светът да бъде разглобен и опознат в детайли, от друга е желанието той да бъде цялостен и завършен. Това по някакъв странен начин поставя поезията на Биньо Иванов в постоянен конфликт със самата себе си. Съвсем нормално е тази конфликтност да се пренесе и върху рецепцията на тази поезия. Не само критическата, но и читателската.

създават произведения, посветени на чехословашките събития. Това са Валери Петров и Блага Димитрова.

(Не)премълчаването има две страни. От едната е непремълчаването на поета, неговата невъзможност да си замълчи пред истината. От другата страна е мълчанието на институциите, които се правят, че такъв поет няма или най-малкото го пренебрегват и подценяват, или както Б. Иванов би казал: "Ти ли мълчиш, теб ли те мълчат?".

Премълчават го, защото се опитват да го омаловажат като поет.

Интересни непремълчавания са стихотворенията "В колона към ада" и "Ще ме убият".

Непремълчаването в поезията на Биньо Иванов не е насочено само срещу комунистическата власт. То е атакуване на всяка лъжа и несправедливост по принцип, независимо кой ги изрича или извършва.

5. Родителите

Освен всички биографични контексти, които се откриват в поезията на Биньо Иванов – родно място, любов към родината, любов към природата, родната фабрика за хартия..., много важно място в творчеството му заемат образите на двамата родители. Още в първата му стихосбирка „До другата трева“, която излиза през 1973 г., и майката, и бащата са представени в отделни стихотворения. След това периодично в останалите си книги поетът включва нови или вече познати стихотворения, посветени на родителите.

Третата глава на дисертацията разглежда архивите на Биньо Иванов.

Архивите на Биньо Иванов се състоят общо от 7 папки, в които се съдържат приблизително около 680 страници. По-голямата част е напечатана на машина, много от текстовете са

⁴ Панчовска, Р. Ключови думи. // В: „Литературен форум“ № 46 от 17-23 XI 1993, с. 2.

майката се случва пред бараката, „филмирана зарад поета, отлетял в тунела ръкописвал облаците дим върху народа прост животът тежък скупен и заслужил филм“.

Поемата „Гостуване в родната ми фабрика за хартия“ е един интересен поетически разказ, изпълнен с история, лична биография, поезия, дори бунт срещу налудността и абсурдността на едно идеологизирано време и общество. Това, че има различни варианти, в никакъв случай не прави единия от тях по-добър или по-лош. Предимството на преработваните произведения е, че могат да се проследят промените, да се види кое е добавено, кое е махнато и да се обърне внимание защо се е получило така, какъв е бил замисълът на автора и какво ни казват промените. При Биньо Иванов дори малките промени могат да кажат много.

4. За (не)премълчаванията на Биньо Иванов

Биньо Иванов не остава безразличен към събитията, които настъпват в края на 60-те години в съветския блок. Става дума за Чехословашката революция и самозапалването на студента Ян Палах. Появява се стихотворението "Балада и за бензина '69", познато още като "Пражки бензин, януари 1969". То, разбира се, не е публикувано никъде преди падането на тоталитарния режим в България. За пръв път се появява в стихосбирката "Си искам живота", издадена през 1993 г., като версията там е преработена. По-ранен вариант на стихотворението е публикуван в "Литературен вестник" през 2008 г. Заслужава да се отбележи, че в една епоха, в която всеки много внимателно е претеглял думите си и се е страхувал да каже мнението си гласно, Биньо Иванов е написал стихотворение, което разобличава официалната пропаганда.

Всъщност Биньо Иванов не остава сам в своя поетичен жест към жертвата на Ян Палах. Още двама български поети

А всъщност именно противоречивостта сякаш кара читателя да продължи да чете, да се опита като истински изследовател да открие това, което го тревожи, да разбере загадката. Сякаш търси липсващото парче от много сложен пъзел.

Почти всички отбелязват особения разпад на езика в Биньо-Ивановата поезия. Сякаш този разпад е някаква абсолютна закономерност и е неизбежна, въпреки всички усилия езикът да бъде сглобен отново в някаква смислова цялост.

Особено забележимо е разпадането в последните стихосбирки на поета. И вместо да се получават повече отговори, с времето стават повече въпросите. Тези разпадания носят ли изобщо някакъв смисъл? Как се чете поезия, в която няма думи? Не са ли това наистина просто брътвежи на един помътен мозък...

Езикът е онази особеност, онзи елемент от Биньо-Ивановата поезия, която прави ярко впечатление във всичките му книги и е логично критическите рецепции да гравитират около него. И именно той всъщност търпи непрестанно развитие в своя стремеж към абсолютен разпад.

Втората глава на дисертацията разглежда биографичните и социокултурните контексти в поезията на Биньо Иванов.

Няколко основни теми се разкриват в поезията на Биньо Иванов. Още с първата си книга той поставя ударение върху родителите, природата, родното място, родината. Нещо повече. Цяла една стихосбирка носи заглавието "Природи".

Всъщност много от нещата, които се срещат в поезията му, са пряко свързани с неговия личен живот, с детството му, с родното му село Бараково, със семейството му и т.н.

Освен личните мотиви, които се откриват в творбите му, Биньо Иванов не остава безразличен и към времето, в което

живее и пише. Социокултурните контексти също са силно застъпени в неговата поезия. Втората глава на дисертацията показва как той реагира поетически и човешки на събитията, които се случват около него.

1. Темата за природата в поезията на Биньо Иванов

Един от най-често срещаните мотиви в поезията на Биньо Иванов е този за природата. Тя заема значителна част от творчеството му, а и на нея е посветена цяла една стихосбирка на поета. Именно тази тема го свързва дълбоко с поетите от 60-те години на XX век. Според Антоанета Алипиева природата е „толкова важен екзистенциален фундамент за лириката на десетилетието, че самите социални закони се извеждат чрез нея и това гарантира един естествено-здрав мироглед, изтъкан от отчетливо чувство за хармония”⁵.

При Биньо Иванов тази тема някак съвсем естествено стои в множествено число – природи, което е граматически неправилно, но от гледна точка на поезията успява да грабне вниманието. Това е заглавието на петата му книга, която излиза през 1985 г. Но годината на издаване в случая няма голямо значение, защото темата се среща и в първата му стихосбирка, която излиза през 1973 г., но е била готова още през 1968 г. Ясно е, че тези стихотворения, предназначени за дебютната му стихосбирка, са писани поне 2-3 години преди да бъдат дадени за печат. Това означава, че темата за природата в поезията на Биньо Иванов е намерила място в творбите му още през 60-те години. И това са едни от най-добрите му творби. Дори и първата му стихосбирка загатва в заглавието си природното – „До другата трева”. Не е трудно читателят да се досети, че става въпрос за следващата пролет. Такова е било и предложението на редактора – заглавието да се промени на баналното – „До другата пролет”.

⁵ Алипиева, Ант. Митичните поети от 60-те години на XX век, Достъпно на: <http://liternet.bg/publish/aalipieva/60-te/mitichnite.htm>

и другото – затичването, засилването и по този начин фабричният комин се превръща в свидетел на едно израстване и възмъжаване, на човешкия устрем на едно момче, което се опитва да надбяга, да изпревари, да победи човешката лудост и абсурдност, проявена, освен в национализирането на народа, и в култа към личността, който „едничък тичаше по-яроsten/ от мен”.

И от спомена за яростната надпревара поетът рязко ни връща към разходката из „родната фабрика”. Поводът за тази разходка, изпълнена със спомени и история, е срещата след дълга раздяла с тази „родна грамада желяза”, с тополите, с рекичката, която е отнесла „много от нас” в Бялото море и, разбира се, с майката. Изобщо в поезията на Биньо Иванов връщането към спомена за родителите е много характерно. Особено пък носталгията по рано отишлия си баща. Тук срещата с майката се осъществява там – „пред бараката кирпич”, но всъщност не това е важното. Спомената е „любопитната пенсия” на тази жена, която е успяла все пак сама да отгледа двама синове и да изпрати Биньо Иванов да учи икономика. Този момент е премахнат в по-късната версия, но присъства в ранната. Повече внимание е отделено на посрещането – „с хляб и сол солена – на детството ми чудната емблема”. Това е традиция за посрещане при нас – с хляб и сол или с хляб и мед. Но тук поетът поставя акцентът другаде – детството му съвпада с Втората световна война, „чудната емблема” на детството съответно са хлябът и солта. И това посрещане веднага носи асоциацията, че войната продължава, че никога не е свършвала, че „и днеска сме война”.

И след това отклонение с войната се връщаме към историята на фабриката. А важна част от тази история е Никола Вапцаров. Тук той е прекарал няколко години като работник. За да го митологизира, социалистическата власт решава да направи филм за него. Този филм се снима именно в Бараково и това също присъства в поемата. Срещата с

звучи страшно, че народът „крила ще си скроява и ушива“, звучи като фалш, като нещо, което на пръв поглед вдъхва надежда, но в действителност не е истинско, просто е нагласено да изглежда така. Подрязването в късния вариант вече извиква представата за пълна безнадеждност. След него е поставено многоточие, темата рязко е сменена. Сякаш липсват думи за това, което следва след подрязването на фалшивите крила. То може да се изкаже само с мълчание.

В първия вариант след това мълчание присъства малък откъс, който по-късно е премахнат: „Бе пълно/ с разхайтена хартия, празна-глуха-кърава,/ кърава, ама държавна, отредена за гърлото на експедитора,/ кълвах я аз, и брат ми (ето ти доносчика)“.

На пръв поглед всичко това не говори нищо особено – фабрика за хартия, има хартия, разбира се, която е държавна, защото фабриката е национализирана. Дотук добре. Но какво ще рече „кълвах я аз, и брат ми“? Звучи някак странно и дори излишно, когато читателят не знае, че в тази фабрика за хартия често са се докарвали хиляди книги с „упадъчна“ литература, за да бъдат унищожени подобно на случая с „Люти чушки“ на Радой Ралин през 1968 г. Всички тези книги са се стоварвали в двора на фабриката, а бараковските деца са взимали, колкото са могли да носят, разбира се, незаконно. Просто са си открадвали по някой том от тази толкова страшна упадъчна литература. А често след това родителите им също толкова тайно са връщали откраднатите книги.

В по-късния вариант на поемата Биньо Иванов е махнал този момент, но това е важна част от биографията на всяко бараковско дете от това време. Както и фабричният комин, който се вижда отвсякъде в района. Той също е част от ежедневието, от детството и спомените на поета. От поемата също е важна част. Само в две изречения тук са разказани няколко години – „Проходих край фабричният комин, другари./ Затичах край фабричният комин, другари...“. В първата версия е само прохождането, но тук поетът е добавил

Биньо Иванов се появява в литературните среди през шестдесетте години. Идва от малко кюстендилско селце, което само по себе си вече го поставя по някакъв начин в периферията на литературата, защото „големите“ писатели са в столицата, там е културният живот, там се случват важните неща, там са литературните салони и т.н. През 60-те години не е единичен случай в столицата да се появява поет от провинцията. Според А. Алипиева в този период „биографично се налага една обща посока от провинцията към столицата“ или „от живота към културата, от преживяването на автентичната емпирия до надграждането ѝ в метатекст“⁶. Появата на Б. Иванов не буди изненада, защото не е единственият, но може би е един от малкото, които не остават да живеят за постоянно в столицата.

Не е странно, че е предпочел да не живее там, защото той носи природното в себе си и понякога то му липсва дори когато живее в значително по-малък град от София като Кюстендил. Не става дума обаче за онова природно, което хората погрешно могат да разберат като селско ежедневие – с целодневната работа, грижата за градината и животните и т.н. По-скоро става въпрос за онова специфично усещане, което те кара да се чувстваш като част от заобикалящия те свят, но не онзи свят, който е изкуствено създаден от човека под формата на къщи, фабрики, многоетажни блокове и кооперации. Става дума за природната част на света, която е първична и по-силна от материалното. Принадлежността към този свят е заложена у човека, но чувството за приобщеност към него е често потиснато и приспано. Може би това е така, защото човекът е социално същество и трудно може да живее сам. Но понякога се надига един инстинкт, който го кара да копнее за онова първично, с което е свързан и което го прави част от света на природата. Такъв е, струва ми се, случаят със стихо-

⁶ А л и п и е в а, Ант. Поезията през 60-те и 70-те години на XX век. Фигури и контексти. Достъпно на: <http://liternet.bg/publish/aalipieva/60-70.htm>

творението „Градско” от първата стихосбирка на Биньо Иванов. Там поетът отрича лъжата и лицемерието, подчертавайки носталгията към природата, не към селския бит, а именно към природата, която е свободна в своята естественост и красота. От това стихотворение могат да се извлекат много нюанси – от учудена носталгия, през едва доловимо отвращение от лицемерието и лъжата на всички „бивши селяни” до сякаш примирената въздишка по изчезналите щъркели. За първи път стихотворението е публикувано в „Младеч” през 1970 г., а по-късно намира място и в първата стихосбирка на автора. За съжаление стихотворенията на Биньо Иванов не са датирани (поне в книгите му), което до някаква степен затруднява хронологичния поглед към творчеството му и прави трудно свързването на произведенията му с някаква конкретна година или период. От друга страна пък с десетилетието на 60-те години го свързва общата тема, както вече споменах – природата, която в дебютната му стихосбирка се среща с особена честота.

Другото общо нещо между Биньо Иванов и поетите от това десетилетие е мирогледът. Според А. Алипиева през този период „навлизат творци със спонтанен, природен мироглед, чрез който битието се пресъздава не чрез готови културни клишета, а се сътворява изначално, нещата изникват от същината си”⁷. Така при Биньо Иванов пониква „другата трева на мартеница ахнала”, така е посаден онзи „корен дълбоко в небето”, който ще се появи в стихосбирката му „Природи” от 1985 г. Това е онова изначално съществуване, което е било и ще бъде независимо от човека и неговите претенции за венец на природата. Защото човекът може да твърди, че е мерило за всички неща, но той вече трагично се е отделил от природата и тя отдавна не е част от него. Може би най-голямото сливане с нея се случва именно в поезията. При

Поемата продължава с историята на фабриката по време на социализма. Но е отделено място и на един малко по-ранен етап, когато в селището се създава симфоничен оркестър. Това се случва благодарение на руските белогвардейски емигранти.

В първия вариант на поемата директно се преминава от беглото споменаване на белогвардейците към обобщението: „народът взима собствените си трансмисии”. Тук вече се навлиза в социалистическия период, но в по-късната версия поетът е счел за нужно да доуточни, да наблегне сякаш върху абсурдността на положението, на идеите от това време: „И аз/ съм бил, другари, национализиран. / Ведно с народа национализиран”. Как всъщност се национализира цял народ или дори отделен човек, който все пак е част от този народ? Сякаш до този преврат народ не е съществувал и сега изведнъж грабва държавното кормило от ръцете на досегашните управляващи, за да изгради сам светлото си бъдеще.

Звучи някак абсурдно да бъде национализиран един народ и може би точно това е била целта на поета – да покаже налудното в тогавашните идеи. Но това е само увертюра към по-голямата абсурдност всички да бъдат равни, да бъдат еднакви, а благата на държавата да принадлежат на всички. Като идея може и да е звучало прекрасно за времето си, но реализацията на такова нещо е невъзможна, доказва го горчивият опит. Абсурдно е народът сам да си е директор: „Сам/ ще се командва строява назначава преброява награждава/ съкращава...”.

Не случайно Биньо Иванов говори тук за „Народа” като за едно същество, а не сбор от хиляди, от милиони отделни личности. Когато си национализиран заедно с народа, теб вече те няма, ти си народа, друго не съществува. А най-страшното, което може да си самопричини това странно същество „Народ”, е да се самоунищожи в самоизмамата на силата и идеалите си: „сам крила ще си пришива и скроява/ и подрязва...”. В ранната версия подрязването липсва, но пак

⁷ А л и п и е в а, А. Митичните поети на 60-те години на XX век”.
Достъпно на: <http://liternet.bg/publish/aalipieva/60-te/mitichnite.htm>.

"И ни затрупва с девствена хартия!". То ни връща отново за миг в реалността, припомня ни, че става дума за Балабановата фабрика, за едно гостуване у дома, за да бъде прекъснат разказът отново от друг или по-скоро продължение на същия поток спомени:

"(... метални топчета ухаят на машинно масло вехти пачки с качествени патрони първи шоколад от усмихнат прусак първо камионно возене от усмихнат руснак.)"

Това изброяване тук много напомня на списъците с удоволствия, които прави Георги Господинов в "Естествен роман", само че тук списъкът е значително по-кратък и, разбира се, ситуиран в съвсем друга жанрова форма. В по-ранния вариант на поемата тези накъсвания липсват. Явно поетът е решил, че е важно да ги добави и всъщност тези добавки под формата на детски спомен разкриват много както от историята, така и от биографията на самия поет. Във фабриката са работили много руснаци, които са донесли със себе си своята култура, образование, аристократизъм и са спомогнали много за развитието на културата в селото.

В ранния вариант на поемата е проследен пътят на влакчето по "релси-сламки". То е част от Рилската железница и с него са се прекарвали дървени трупи до фабриката, за да бъдат обработени. Освен това е било и средство за придвижване на работниците до различните работни обекти, както и начин да се стигне до Рилския манастир. Биньо Иванов е събрал само в няколко реда цялата тази история на железницата, която крие началото си някъде откъм 1916 г. и продължава до 1960 г.:

*Назад-напред пъшка влакчето по релси-сламки,
слизаш, качваш се според сърцето;*

Биньо Иванов това сливане се получава някак естествено без да изглежда лицемерно или заучено. Това е ролята и задачата на поета – да назовава нещата, да открива същината, но не всеки притежава таланта и знанието да нарича:

*Може би, който е нахранил птицата
и не е откраднал песента ѝ,
той те има.*

*Може би, който е спасил животното
и не му е сложил два самара,
той те има.*

*Може би, който страда за дървото осланено,
а много после зарад плодовете,
той те има.
(„Аз те наричам”)*

Цитатът е от стихотворение, което е писано по-късно, но мисля, че прекрасно описва същността, която трябва да притежава поетът и връзката, която трябва да има той с природата и със света изобщо, за да има правото да „нарича”, да изрича този свят. През 60-те години тази тема е силно застъпена може би защото голяма част от поетите „произхождат от селото, носители са на природното светоусещане, което определя и стремежа към завършеност и хармония на изживяването, на визиите и темите”⁸.

Биньо Иванов не е изключение в този случай, той носи природното у себе си и то не може да не бъде забелязано в творчеството му. В този ред стихотворения особено място заема „Рилска река”. Биньо Иванов наистина е израснал около тази река и стихотворението е своеобразен размисъл за природата, но и за хората в нея. За историята също. Б. Иванов разказва за „сянката на фес прояден”, за онази „пътека към

⁸ А л и п и е в а, А. Цит. съч.

морето”, която е част от ежедневието на обикновения човек и която ще продължи да съществува, независимо от всичко. Тук са и майчините „букови ръце”, които перат черги във водите на реката. Има и скрити спомени за детството – буквара и козата, училището и домашните задължения, разделени сякаш от самата река – на единия бряг е училището, а на другия чака козата. И двата бряга обаче се оказват еднакво важни за него, и то не само в стихотворението. Така си го спомнят някои от приятелите и съучениците му – винаги с книга в ръка, но и достатъчно буен, за да върши лудории наравно с другите деца. Еднакво важни са бреговете – „с козата и със тебешира”, единият, където е природното, първичното и изконното, и другият, където чака науката, книгата, перото. Природата и науката или по-скоро книгата, сякаш са се вплели в него в неделима цялост: „Момче за тебешир с коза родено”.

Гласът на реката е зов за завръщане към корените, към изконното и същността. Поетът уж прави пейзаж на реката, а всъщност в това описание вкарва елементи от бита и миналото. Със сполучливи метафори малката Рилска река е превърната в извор на живот не само за растения, но и за хора и животни, а в същото време е и „пътека към морето”, която свързва малките селца край бреговете си с Бялото море и Струма. Биньо Иванов я превръща в основа, която дава „дъно” на мътната Струма, сякаш ѝ влива сила за дългия път към гръцкото море. И именно Рилската река се явява връзката на всички, които живеят по бреговете ѝ с останалия свят.

И тук, в това стихотворение той превръща обикновените и ежедневни неща в поезия, не в лирика, а в поезия, както я разбира професор Енчо Мутафов – като познание. И друг лайтмотив открива в това стихотворение Енчо Мутафов – „... вода, река, пътека за морето”, което позволява да „чувстваме реката като едно дихание на човешки и национален живот, потръгнала от високото, от най-чистото, поела съдби, несгоди на живота и радости и завършила в нещо общозначимо”⁹.

⁹ „Биньо Иванов, представен от Енчо Мутафов”, София, 2008 г., с. 11.

пак казват важни неща и разкриват малко от историята на предприятието (и на хората от селото) или поне загатват за това. И изведнъж след пасторалната картина на гъските и планините редом с тях във водата се появяват „парцали дървесинна каша”. Сякаш точно това е било нужно, за да се отрицат спомените и от тук започва историята на фабриката.

В ранния вариант на стихотворението се усеща повече първоначалната емоция, звучи някак по-искрено, но това в никакъв случай не значи, че по-късната версия е изпълнена с някакво лицемерие и неискреност. Просто там вече се вижда работата с детайлите, дообработването, добавянето на някои части.

И така, историята на фабриката започва да се разкрива внимателно с намека за дървесинната каша в реката. Странно е в една река наред с гъските да плуват и „парцали дървесинна каша”. Читателят е в очакване всеки момент да му бъде разкрита тайната на тази загадка. И това не закъснява. Става ясно, че желязото, което „гълта по гора на смяна”, освен че унищожава дървения материал, създава и нещо ново. От изчезналата гора се появява „девствена хартия”. И тук само в няколко реда се затваря основното описание на фабриката и нейните функции. Тя е „...желязо,/ което гълта/ по гора/ на смяна?/ И ни потрупва с девствена хартия!”.

Картината продължава с влакчето на фабриката. Това описание обаче е накъсано от някакви на пръв поглед неразбираеми изреждания, които сякаш натоварват поемата, но всъщност са неизменна и важна част от историята на региона.

(Немци руснаци коне унгарски тежкокраки мъкнат оръдия – перца прогледнах гледайки как се нижат на запад изток всички възможни войни)

Това сякаш е вмъкнато съвсем между другото, поставено е в скоби и след него следва отново възклицанието

след това се появява в самостоятелна книга („Си искам живота“, 1993 г.).

Засега има запазени три варианта на поемата (единият е от сп. „Съвременник“ от 1989 г., другият е публикуван в стихосбирката „Си искам живота“ от 1993 г., а третият се намира в сборника „Биньо Иванов. Неизвестни и антологични стихотворения“, съставен от Михаил Неделчев). Всъщност не е ясно кога точно е писано то, но ясно си личи кой е преработеният вариант и кой е предхождащият го. Разликите започват още в заглавието. Първоначалното заглавие е било „Барака номер 13, гостуване в родната ми фабрика за хартия“, по-късно „Барака номер 13“ отпада. Но какво казва това? То е свързано с историята на Балабановата фабрика в родното село на Биньо Иванов. Всеки работник там е имал право на жилище, което му се предоставя от собствениците на фабриката. Затова гостуването е в **родната** фабрика, а не в родната къща, не в бащиното огнище. Фабриката е била дом за всички работници от Бараково.

А началото на стихотворението (ранния вариант) ситуира обстановката, като очертава в някаква степен географските граници. Въвеждането във фабриката започва с впечатляващата гледка на белите гъски: „Боже, колко гъски/бели и според дъгата!“. В по-късната версия вълнението от тази картина е засилено, задъхано, накъсано: „Колко бели!/Колко много бели!/ Колко много бели гъски!“. Сякаш това е картина, на която лирическият говорител се натъква за пръв път от много време, сякаш вижда нещо много скъпо, което не може да се изкаже на един дъх и изречението му се накъсва, докато събере сили, за да го изрече цялото. А след появата на гъските изниква красивата гледка на планините – Рила и Пирин и мамещият ромон на Струма. Планините са „гледците наши“, от чийто поглед нищо не може да се скрие, те не могат да бъдат излъгани. Това е въвеждението в първия вариант на стихотворението. Тук все още не се споменава нищо за фабриката, освен ориентири в заглавието, които все

2. Проблематичната родина

Проблемът за родината като че ли най-осезателно се появява през XX век, който „... ни завещава... образа на разделената родина“¹⁰. Това обаче е само финалът на тази трагедия. Началото се крие някъде далеч в миналото. Светът винаги е бил разделян по някакъв начин „на бедни и богати, на жертви и палачи...“¹¹. На преден план са стояли предимно личните, а не държавните интереси. Това разделение превръща родината в майка за едните и в мащеха за другите, защото „Държавата прилича на един бакалин, когото народът поддържа с труда си и с парите си, а той вместо истина и справедливост му продава скъпо и прескъпо развалена туршия от всевъзможни закони и закончета.“¹²

В поезията от социалистическия период проблематичната родина може да се открие в стихотворенията на автори като Константин Павлов, Христо Фотев, Николай Кънчев, Биньо Иванов и още много други. Всъщност едва ли има поет, който да не е възпял родината в стихове. Дори автори, които изцяло служат на режима, понякога успяват да съхранят неопетнена любовта си към нея.

Родината при Биньо Иванов присъства без патос и превъзпяване, без обожествяване. Тя е земята, на която е отраснал, но също така е и родината на чужденците. Тук се откриват два вида чужденци. Едните са тези, които са благословени да опознаят тази прекрасна страна, да се възхищават от природата и красотата ѝ и да разказват за нея в спомени, в пътеписи или под някаква друга форма. Това са чужденците, които идват от други места, които имат различни

¹⁰ С т е ф а н о в, В. Българска литература XX век. Дванадесет сюжета. С., 2003, с. 271.

¹¹ Пак там.

¹² П е л и н, Е. За едни майка, за други мащеха. // В: Елин Пелин. Събр. съч., т. 6, София, 1978.

родини, но са изпитали щастието да опознаят нашата. Другите са чужденците на България, нейните собствени деца. Онези, които са обречени да прекарат живота си в работа, за да си изкарват хляба. Няма време за почивка или пък екскурзии. Такъв чужденец е лирическият говорител в стихотворението „Човек, преди да спи, си мисли“:

*На толкова години не успях
да обиколя своята родина
и очарован слушам чужденците,
те ми я опознаха, обикнаха, разбраха...*

Точно тези стихове сякаш опровергават думите на Алеко Константинов „Опознай родината си, за да я обикнеш“. По-скоро превръщат тази красива мисъл в друга, която е и по-истинска – „Чуй разказите на чужденците за родината си, за да я обикнеш повече от тях“.

Биньо Иванов засяга темата за поробената родина в исторически план. В стихотворението „Свобода 1876“ той отново се връща назад в историята, към времето на борбите за освобождение от турско робство. Самото заглавие на стихотворението казва няколко важни неща: 1. Насочва към идеята за свободата, която през Българското възраждане бързо се развива; 2. Годаinata в заглавието автоматично отвежда към Априлското въстание, което е и първата голяма и забележима стъпка на българите към освобождение. Но освобождение не толкова във физически смисъл, колкото в духовен. И точно това е третото важно нещо, което съобщава заглавието на стихотворението – свободата в България идва през 1876 г., защото тогава българинът се самоосъзнава като свободен. Физическата свобода, която настъпва две години по-късно, е просто следствие от това самоосъзнаване.

Свободата не е хляб или нещо материално, за да може да бъде подарена. А и ако все пак друг я извоюва,

освободеният народ ще си остане роб, защото няма да знае цената на своята свобода.

Назад в историята на България ни връща и стихотворението „Песен на богомилите“, което отново до някаква степен засяга темата за родината или поне за вечното разделение на народа – „на бедни и богати, на жертви и палачи“, на правоярващи и богомили. Тези, които имат собствена вяра и собствено разбиране, различни от официалните, биват винаги гонени, винаги презрени. Нещата не са много променени като сравним гоненията на богомилите и гоненията на тези, които са били против идеите и методите на комунизма например.

Освен това „Песен на богомилите“ до някаква степен напомня и Ботевото стихотворение „Моята молитва“. И при двамата поети е отречен един общоустановен канон, за да бъде утвърдена личната вяра, която изглежда и по-истинската. Другото е лицемерие и поклонничество пред една измислица, която е създадена, за да подчинява хората на чужди идеи и планове. И при двамата е пожелана саможертвата като единствения път за противопоставяне на лъжата и утвърждаване на истината, заради която при единия „и сред нощ ще съмне“, а при другия гласът няма да премине „тихо като през пустния“.

Темата за родината може да е проблематична, особено в социалистическия период на литературата, но често в поезията ни е съхранена онази истинска, чиста обич към родната земя, неопетнена от идеологии и пропаганди.

3. Поемата на Биньо Иванов "Гостуване в родната ми фабрика за хартия"¹³

За пръв път поемата "Гостуване в родната ми фабрика за хартия" е публикувана в сп. "Съвременник" през 1989 г. Едва

¹³ Вж. Приложение № 1 в дисертацията.